

ELŻBIETA OSEWSKA, *Rodzina i szkoła w Polsce wobec współczesnych wyzwań wychowawczych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII, 2020, ss. 329. ISBN 978-83-7438-951-8.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rt.216810.12>

Potencjał publikacyjny krajowego środowiska specjalistów nauk o rodzinie został wzmocniony najnowszą monografią prof. Elżbiety Osewskiej, prezesa Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego. Rozprawa opatrzona tytułem *Rodzina i szkoła w Polsce wobec współczesnych wyzwań wychowawczych* ukazała się na rynku wydawniczym w drugiej połowie roku 2020 nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. To, wpisujące się w dyscyplinę nauki o rodzinie, jednoautorskie studium liczy łącznie 329 stron i zachowuje klasyczną strukturę trójrozdziałową dopełnioną o starannie dobraną interdyscyplinarną bibliografię uzupełnioną wykazem zastosowanych skrótów usprawniających jej cytację. Zapoznanie się z głównym przedmiotem badań Autorki i uzyskanymi wynikami analiz zapewniają zagranicznemu czytelnikowi zamieszczone na końcu pracy anglojęzyczna wersja spisu treści i rozbudowane streszczenie całości opracowania. Monografia jest rezultatem projektu naukowego realizowanego w Instytucie Humanistycznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie, będącym od 2016 r. podstawowym miejscem pracy Badaczki. Zewnętrzne recenzje wydawnicze sporządzili dr hab. Alina Rynio z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz ks. prof. dr hab. Józef Stala z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Za wnikliwą lekturą przedstawianego dzieła przemawia już sama postać jej Autorki. Profesor Elżbieta Osewska zdobyła gruntowne wykształcenie humanistyczne i teologiczne w krajowych i zagranicznych ośrodkach akademickich. Posiada stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych nadany uchwałą Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracowała na stanowisku Naczelnika Wydziału ds. Rodziny w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Pełni stanowisko profesora uczelni w PWSZ w Tarnowie. Jest autorką lub współautorką ponad 160 prac naukowych w postaci zwartych monografii i pomniejszych rozpraw ogłaszanych w językach polskim, niemieckim i angielskim z zakresu teologii pastoralnej, katechetyki, polityki rodzinnej, pedagogiki rodziny, polityki społecznej i komunikacji interpersonalnej. Do wyjątkowo interesujących opracowań należą m.in.: *W kierunku katechezy rodzinnej* (2003), *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle "Living and sharing our faith a national project of catechesis and religious education"* (2008), *Anders erziehen in Polen: der*

Erziehungs- und Bildungsbegriff im Kontext eines sich ständig verändernden Europas des XXI. Jahrhunderts (2009), jak również *Die katholische Schule zu Beginn des XXI. Jahrhunderts am Beispiel Polens und Englands* (2015), by wymienić tylko niektóre z prac monograficznych. Pod redakcją naukową badaczki powstały także liczne tomy zbiorowe. Na szczególną uwagę zasługują m.in.: *Wychowanie a wyzwania ponowoczesności* (2011), *Education and creativity* (2014), *The contemporary family: local and European perspectives* (2015), *Strong families – strong societies* (2019), czy też *Rodzina – wychowanie – przyszłość* (2020). Profesor E. Osewska jest inicjatorem i współredaktorem naukowym Serii „Nauki o Rodzinie” w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. W ramach tego cyklu wydawniczego dotychczas przygotowano 14 prac wieloautorskich. Badaczka jest ponadto współautorką podręczników do nauki religii i przewodników metodycznych dla katechetów. Należy do wielu krajowych i międzynarodowych towarzystw naukowych i komisji eksperckich. Prowadzi bogatą współpracę międzynarodową z zagranicznymi ośrodkami teologicznymi i edukacyjnymi. Na rzecz rozwoju dyscypliny nauki o rodzinie od szeregu lat konsekwentnie integruje w ramach Polskiego Stowarzyszenia Familiologicznego specjalistów badających małżeństwo i rodzinę w obszarze nauk społecznych, humanistycznych i teologicznych.

Recenzowana monografia wyróżnia się transparentnie zdefiniowanym podejściem badawczym właściwym dla pedagogiki chrześcijańskiej i katechetyki, które stanowią dominantę realizowanego projektu osadzonego w szerszej perspektywie familiologicznej. We wstępie do pracy Autorka identyfikuje przyczyny utrudnionego rozwoju pedagogiki chrześcijańskiej w Polsce. W okresie PRL-u deprecjacja chrześcijańskiej myśli pedagogicznej miała charakter systemowy, toteż pedagogika ta musiała ustąpić miejsca nabadowanej na marksizmie pedagogice socjalistycznej. Podobnie międzynarodowa wymiana naukowa ograniczała się głównie do kręgu badaczy z ościennych państw socjalistycznych. Przemiany ustrojowe roku 1989 r., potencjalnie sprzyjające odrodzeniu się rozwijanych w dwudziestoleciu międzywojennym kierunków pedagogicznych, wykształciły nową postać sprzeciwu wobec pedagogiki chrześcijańskiej. Nadal nie znajdowała ona uznania w środowisku polskich pedagogów kontestujących wysoką kulturę chrześcijańską. Dominacja w pedagogice ideologii socjalistycznej „starej lewicy” przekształciła się w dyktat światopoglądu liberalnego o równie antychrześcijańskiej orientacji filozoficzno-społecznej. W rezultacie pedagogikę chrześcijańską zawężono do dziedziny badań teologiczno-katechetycznych podnosząc wobec niej zarzuty o braku metodologii właściwej dla nauk społecznych, konfesyjnym zabarwieniu zaplecza teoretycznego oraz ideologicznym ukierunkowaniu na cele eklezjalne. W kontekście wskazanych uwarunkowań historycznych Autorka wyróżnia trzy główne nurty pedagogiczne skorelowane z czynnikami społecznymi, politycznymi i kulturowymi: marksistowski – będący agendą socjalistyczną i komunistyczną skoncentrowaną na działaniu praktycznym, liberalny z nacelną kategorią laickości określający stanowisko środowisk liberalno-socjalistycznych i socjaldemokratycznych oraz personalistyczny promowany przez chrześcijańską demokrację. Spośród trzech wymienionych referowanemu studium najbliższe do nurtu personalistycznego. Podłożem filozoficznym rozprawy jest bowiem personalizm chrześcijański w wersji antropologii tomistyczno-fenomenologicznej Karola Wojtyły. Wyraźne

sprecyzowanie przyjętego kierunku filozofii chrześcijańskiej i w dalszej kolejności typu personalizmu, w obrębie którego praca powstaje, jest istotne dla wskazania źródła i właściwego rozumienia rozwijanego modelu argumentacji antropologicznej, etycznej i teologicznomoralnej. Argumentacja ta będzie zgoła odmienna w obszarze tomizmu egzystencjalnego i personalizmu ontologiczno-aksjologicznego od tej formułowanej w przestrzeni niemieckiego idealizmu i personalizmu transcendentnego, co przejrzysto ujawniła debata nad tzw. nową teologią moralną¹.

W prezentowanym opracowaniu Autorka podejmuje się diagnozy stanu i zakresu współpracy dwóch kluczowych środowisk wychowawczych, rodziny i szkoły, w perspektywie przemian społeczno-politycznych, kulturowo-edukacyjnych i moralno-religijnych zachodzących w Polsce po 1989 r. w wyniku zarzucenia socjalistycznego systemu społecznego i otwarcia na osiągnięcia rewolucji kulturowej dokonującej się w państwach demokracji euroatlantyckiej po II wojnie światowej. Uchwycenie zjawisk składających się na istotę tej rewolucji wymaga uwzględnienia szerokiego horyzontu kultury europejskiej. Z tego powodu autorka czyni punktem wyjścia swoich badań odnośne fragmenty adhortacji posynodalnej *Ecclesia in Europa*, w których uwaga Jana Pawła II ogniskuje się na społeczno-kulturowych przeobrażeniach Starego Kontynentu po upadku Muru Berlińskiego charakteryzujących się silnymi tendencjami sekularyzacyjnymi, zanikiem solidarności międzyludzkiej, osłabieniem instytucji małżeństwa, kryzysem wspólnoty rodzinnej, rozwojem postaw indyferentyzmu religijnego, praktycznego agnostycyzmu i relatywizmu etycznego oraz upowszechnieniem materialistyczno-hedonistycznej orientacji życiowej wraz z nihilistyczną negacją egzystencji. Ponad trzydziestoletni proces wypracowywania na nowo priorytetów aksjologicznych, społecznych, politycznych, edukacyjnych i ekonomicznych polskiego społeczeństwa wyzwolonego z ustroju socjalistycznego, wzmocniony silnym oddziaływaniem ideologicznym i strukturalno-normatywnym Unii Europejskiej, stanowi dostateczną przesłankę dla krytycznych analiz jego wpływu na kondycję rodziny i kształt krajowego szkolnictwa w aspekcie aksjologiczno-etycznym. Jest to proces wciąż otwarty determinujący w różnych wymiarach niestabilną sytuację społeczną, o czym świadczą nowe, nierzadko przeciwstawne sobie reformy systemu szkolnictwa wdrażane przez kolejne obozy polityczne po dojściu do władzy w ostatnich trzech dekadach.

W omawianym projekcie Autorka stawia pytania badawcze precyzyjnie uszczegóławiające przedmiot jej dociekań. Pytania te pozwalają na pogłębione studium rozpatrywanego okresu historycznego pod względem identyfikacji źródeł i specyfiki zagrożeń wychowawczych, oceny wpływu czynników cywilizacyjnych na proces wychowania dzieci i młodzieży, określenia zakresu współpracy rodziny i szkoły w teorii i praktyce pedagogicznej, weryfikacji przeprowadzonych reform edukacyjnych pod kątem ustalanych priorytetów wychowawczych i stopnia ukierunkowania przyjętych rozwiązań systemowych na pełnienie przez rodzinę i szkołę zadań nie tylko edukacyjnych, ale również wychowawczych.

¹ Andrzej Szostek, *Natura, rozum, wolność: filozoficzna analiza koncepcji twórczego rozumu we współczesnej teologii moralnej* (Rzym, 1990).

W swoich badaniach Autorka kieruje się czterema założeniami wstępnymi. Po pierwsze, aplikuje sformułowaną przez Jana Pawła II w Liście do rodzin *Gratissimam sane* definicję wychowania powstałą na gruncie personalizmu chrześcijańskiego. Wychowanie w personalistycznym rozumieniu tego procesu jest obdarzaniem dziecka dojrzałym człowieczeństwem. Po drugie, uznaje wspólnotę rodzinną i szkolną za środowiska będące nadal podstawową przestrzenią rozwoju i wychowania człowieka mimo obserwowanych dysfunkcji wychowawczych rodziny i szkoły. Po trzecie, wychowanie w rodzinie ujmuje w podwójnej kategorii prawa i obowiązku rodziców jako przysługującego im uprawnienia i jednocześnie spoczywającej na nich powinności moralnej. W tym znaczeniu wychowanie rodzinne ma charakter pierwotny i zachowuje pierwszeństwo przed innymi instytucjami wychowawczymi. Po czwarte, szkoła nie może zastąpić rodziny ani jej sobie podporządkować, lecz realizując zasadę pomocniczości wchodzi z rodziną w twórczą interakcję w celu wzmocnienia jej funkcji wychowawczych. Oba środowiska, rodzinne i szkolne, zostają zatem rozważone w projekcie badawczym od strony specyfikujących je odmienności i właściwych dlań odrębności przy równoczesnym komplementarnym potraktowaniu ich partnerstwa wychowawczego.

Imponujący jest dobór źródeł pracy. Autorka korzysta z enuncjacji Urzędu Nauczycielskiego Kościoła Powszechnego oraz dokumentów pastoralnych wydawanych przez Kościół katolicki w Polsce traktujących o problematyce katechetycznej, wychowawczej, małżeńskiej i rodzinnej z okresu pontyfikatu papieża Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Przedmiotem eksploracji jest także szeroki zestaw interdyscyplinarnych prac tematycznych z obszaru teologii, filozofii, psychologii, pedagogiki i socjologii dotyczących wychowania rodzinnego, wychowania szkolnego, polityki oświatowej i personalizmu chrześcijańskiego. Wnikliwie wyselekcjonowanej podstawie bibliograficznej rozprawy odpowiada wachlarz adekwatnie zastosowanych metod badawczych – krytycznej analizy, syntezy i porównawczej – służących Autorce do systematycznego uporządkowania zgromadzonego materiału i konfrontacji wyszczególnionych stanowisk.

Na strukturę pracy składają się zasadniczo trzy rozdziały tożsame z kolejnymi etapami badań. W pierwszym rozdziale Autorka analizuje kontekst kulturowy wychowania dzieci i młodzieży w szerokim spektrum uwarunkowań ponowoczesności. Pośród szeregu czynników kulturowych, społecznych i religijnych, specyfikujących tę epokę, szczególną uwagę poświęca nurtom sekularyzmu, indyferentyzmu i pluralizmu religijnego. Wychoząc od etycznej oceny postawy konsumpcjonizmu, Badaczka rozpatruje zagrożenia determinowane kulturą popularną i masową. Dokonuje rekonstrukcji zmian systemowo-instytucjonalnych i aksjologicznych zachodzących w rodzinie i szkole równoległe do transformacji ustrojowej przebiegającej z różną intensywnością po roku 1989. W rozdziale drugim Autorka obszernie omawia założenia personalistycznej antropologii wychowania, uznając pedagogikę personalistyczną za adekwatną odpowiedź na ponowoczesny redukcjonizm antropologiczny stanowiący podstawę jednostronnych ujęć pedagogicznych. Przesłanki ontologiczne, antropologiczne i etyczne pedagogiki personalistycznej zostały przez Badaczkę wzmocnione solidnym fundamentem eksploracji teologicznych w zakresie teologii wspólnoty wewnątrztrynitarniej, małżeńskiej, rodzinnej, wychowawczej i edukacyjnej. Rozdział trzeci służy dalszemu pogłębieniu, zawartego w rozdziale drugim, projektu pedagogiki personalistycznej z położeniem silnego akcentu na eksplanację wypracowanej na jej gruncie koncepcji wychowania. Toteż Autorka w sposób systematyczny wyklada

cele wychowania personalistycznego i jego pryncypialne kierunki: wychowanie do wartości oraz wychowanie do cnót teologalnych (wiary, nadziei i miłości). Już tylko te dwa opisane kierunki wychowania potwierdzają, że pedagogika personalistyczna w istocie jest ukierunkowana na osiągnięcie pełni potencjalności rozwojowych we wszystkich strukturach prozopiecznych podmiotu osobowego: poznawczej, emocjonalno-afektywnej, aksjologiczno-etycznej, religijno-duchowej i behawioralno-działaniowej.

Za kluczową część pracy należy niewątpliwie uznać jej obszerne zakończenie. O wysokim walorze naukowym rozprawy świadczą klarownie wyszczególnione i starannie rozbudowane wnioski pedagogiczno-katechetyczne w liczbie 20. Potwierdzają one analityczny charakter recenzowanego studium. Stosunkowo rzadko się zdarza, aby praca, powstała w obszarze nauk humanistycznych, została zwieńczona podsumowaniem tak rzeczowo prezentującym rezultaty projektu badawczego. Słabą stroną przedstawicieli dyscyplin humanistycznych jest częste redagowanie zakończeń monografii w sposób niedostarczający czytelnikowi precyzyjnie sformułowanych wniosków. Zazwyczaj mają one postać eseju naukowego po części zakreślającego tok przeprowadzonych badań, po części odwołującego się do wątków pobocznych nierelevantnych z punktu widzenia zakładanych celów badawczych przy wyraźnie dostrzegalnej postawie dystansowania się Autora od samodzielnych konstatacji.

Co szczególnie istotne, Autorka sprostała trudnemu pod względem metodologicznym wyzwaniu stojącemu przed badaczem podejmującym się przeprowadzenia krytycznej analizy i opracowania wewnętrznie spójnej syntezy danego problemu badawczego rozpatrywanego w dłuższej perspektywie historycznej. Mianowicie, racjonalnie wyważyła materiał faktograficzny i dokonała reprezentatywnego doboru zagadnień szczegółowych spośród całego spektrum możliwych do wzięcia na warsztat badawczy, czemu towarzyszyła staranna selekcja źródeł okazowych dla tematu rozprawy. Dzięki czemu praca z jednej strony zachowuje swój podstawowy ściśle analityczny wymiar, z drugiej natomiast proponuje czytelnikowi przekrojową perspektywę oglądu przemian kulturowo-aksjologicznych diagnozowanych w środowisku wychowawczym polskiej szkoły i we wspólnocie rodzinnej po przełomie politycznym roku 1989.

Finalnie mamy do czynienia z dojrzałym warsztatowo projektem badawczym, gruntownie przemyślanym od strony metodologicznej i tematycznie odpowiadającym na zapotrzebowania otoczenia społecznego nauki w kontekście wdrażanych reform krajowego systemu edukacji. Bez wątplenia jest to projekt poszukujący rozwiązań interdyscyplinarnych i wykorzystujący metody gwarantujące wielopłaszczyznową i zarazem pogłębiającą analizę przedmiotu badań. Jego rezultat końcowy, w postaci monografii, wyróżnia się dbałością o piękną polszczyznę, logiczny tok narracji, profesjonalny aparat krytyczny wolny od nadmiaru cytacji i korelująca z przebiegiem badań strukturą pracy. Nie dziwi zatem fakt, że postawione na początku procesu badawczego cele zostały w pełni osiągnięte. Całość świadczy o rzetelności, kompetencji oraz samodzielności naukowej Autorki, która mierzy się ze złożonymi problemami badawczymi.

Piotr Guzdek

Uniwersytet Opolski

Polskie Stowarzyszenie Familiologiczne

e-mail: piotrguzdek@interia.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1727-8012>